

ANITA CAŁEK

MOSTY ZAMIAST BARIER

LITERATUROZNAWSTWO A PSYCHOLOGIA –
O RELACJACH I WSPÓŁZALEŻNOŚCIACH

MOSTY ZAMIAST BARIER

Literaturoznawstwo a psychologia –
o relacjach i współzależnościach

Anita Całek

MOSTY ZAMIAST BARIER

Literaturoznawstwo a psychologia –
o relacjach i współzależnościach

Kraków 2024

Anita Całek
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
 <https://orcid.org/0000-0002-6032-2226>
 anita.calek@uj.edu.pl

© Copyright by Anita Całek & Księgarnia Akademicka Publishing, 2024

Recenzenci
dr hab. Aleksandra Gruszka-Gosiewska, prof. UJ
dr hab. Ewa Hoffmann-Piotrowska, prof. UW

Opracowanie redakcyjne i indeks
Szczepan Całek

Projekt okładki i grafiki tytułowe
Marta Jaszczuk

ISBN 978-83-8368-099-6 (druk)
ISBN 978-83-8368-100-9 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788383681009>

Publikacja dofinansowana przez Wydział Polonistyki
Uniwersytetu Jagiellońskiego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.com.pl>

Spis treści

Wprowadzenie	9
I. RELACJE	13
Rozdział 1	
Trudne związki psychologii z literaturoznawstwem.	15
1.1. Punkt wyjścia: krótka historia owocnej współpracy.	17
1.1.1. „Biografie psychologiczne” bez psychologii.	18
1.1.2. Początki polskiej psychologii w Krakowie, Lwowie i Warszawie	22
1.1.3. Psychologiczna Szkoła Lwowska a lwowska szkoła filologiczna	23
1.2. Punkt dojścia: obecne relacje literaturoznawstwa i psychologii.	30
1.2.1. Problem psychologizmu: o granicach analizy psychologicznej.	31
1.2.2. Problem biografizmu: historyczny czy aktualny?.	36
1.3. Strategie współpracy między literaturoznawcami a psychologami	39
1.4. Granice i mosty, czyli o różnicach i ich przekraczaniu.	43
Rozdział 2	
Teoretycznoliterackie uwarunkowania interpretacji utworów literackich	
(dla psychologów)	47
2.1. Bezdroża „bezzałożeniowej” lektury tekstu	48
2.2. Dlaczego warto, by psycholog interpretował literaturę?	49
2.3. Tekst literacki a świat empiryczny	51
2.4. Gatunkowość tekstu literackiego	53
2.5. Zachowanie w badaniach literackiego charakteru tekstu.	54
Rozdział 3	
Psychologia w analizie i interpretacji (dla literaturoznawców)	59
3.1. Model interakcyjny: tworzenie przestrzeni współzależności	60
3.2. Wybór nurtu badawczego oraz teorii	62
3.3. Etapy prac badawczych w modelu interdyscyplinarnym	65
Rozdział 4	
Dialogowość listu w świetle literaturoznawstwa i psychologii.	69
4.1. List jako dialog w myśli Stefanii Skwarczyńskiej	72
4.2. Polifoniczność Ja a idee Michaiła Bachtina.	74

4.3. Ja dialogowe Hermansa i „wewnętrzni rozmówcy” Schulza von Thuna.	77
4.4. Epistolograficzne Ja dialogowe i Ja w dialogu.	83
II. BIOGRAFIA	87
Rozdział 1	
Biografia jako reprezentacja	89
1.1. Biografia: reprezentacja „oddająca sprawiedliwość” przeszłości	91
1.2. Kontekst ideologii reprezentacji.	96
1.3. Konstruowanie reprezentacji biegu życia	100
1.4. Biografia jako symboliczna przestrzeń spotkania i uobecniania.	102
Rozdział 2	
Personalistyczny model biografii	105
2.1. Biografia jako narracja, relacja i reprezentacja.	106
2.2. Antropologie redukcjonistyczne a personalizm w biografii	109
2.3. Viktor E. Frankl i <i>Dziesięć tez na temat osoby</i>	112
2.4. Personalistyczna koncepcja osoby jako antropologiczna podstawa biografii.	118
2.5. Biografia a norma personalistyczna	120
2.6. Podmiotowy charakter wiedzy w biografii personalistycznej	124
2.7. List jako szczególny wyraz podmiotowości w biografii	127
Rozdział 3	
Czuły narrator w biografii: od ustanawiania sensu do budowania relacji	133
3.1. Biografia jako interpretowanie doświadczeń i wytwarzanie całości	136
3.2. Koncepcja „czwartoosobowego”, „czulego” narratora	139
3.3. Narracja biograficzna jako proces odkrywania sensu życia.	143
3.4. Relacja biograficzna, czyli prawda spotkania	145
Rozdział 4	
Czas jako element konstrukcyjny biografii.	149
4.1. Czas w biegu życia twórcy a czas w biografii	151
4.2. Sposoby kreowania relacji czasowych w tekście	154
4.3. Czas w kontekście wielowymiarowości biografii.	157
4.4. Czas w biografii: model sieci interakcji	160
III. TWÓRCA.	163
Rozdział 1	
Przegląd badań nad twórczością wybitną z perspektywy interdyscyplinarnej.	165
1.1. Twórczość: pojęcie wieloznaczne.	167
1.2. Rzut oka na rozwój badań w obszarze twórczości.	173
1.3. Twórczość bez wielkich twórców.	179

1.4. Krótka historia problemów z autorem i jego pozatekstową egzystencją	182
1.5. Twórczość wybitna i jej złożoność – dylematy badawcze	186
1.6. Twórca i tworzenie jako wspólna przestrzeń badań	189

Rozdział 2

Przełomy w życiu twórców – od archeologii pojęcia do praktyki badawczej 193

2.1. Jak „przełom” rozumie się współcześnie	193
2.2. Archeologia pojęcia.	196
2.3. Wieloznaczność zjawiska nazywanego „przełomem”	200
2.4. Przełomowość – poszerzanie perspektywy	203
2.5. Przełomy w biografii	205

Rozdział 3

Jak napisać arcydzieło? *Pan Tadeusz* w świetle psychologii procesu twórczego. . . 207

3.1. Od ekspresji siebie do realizacji świata wartości	208
3.2. Biograficzne uwarunkowania procesu twórczego	210
3.3. Odmienność procesów twórczych: <i>Pan Tadeusz</i> a <i>Dziady</i> drezdeńskie	212
3.4. Kiedy Mickiewicz zaczął pisać poemat?	215
3.5. Pierwsza faza powstawania poematu: Paryż.	222
3.6. Druga faza powstawania poematu: tworzenie bez pisania.	227
3.7. Trzecia faza powstawania poematu: „żyliśmy jak przemienieni”	232

Rozdział 4

Modlitwa Cypriana Norwida w kontekście psychologii twórczości

i doświadczenia religijnego 239

4.1. <i>Modlitwa</i> jako medytacja Boga i świata	242
4.1.1. Biblijne tropy obrazowania – nawiązania i inspiracje	247
4.1.2. Księga Świata jako sposób wypowiadania się Boga	251
4.1.3. Powrót do niemowlęstwa w Starym i Nowym Testamencie	253
4.1.4. Znamię i Jehowa prochów	258
4.2. <i>Modlitwa</i> w świetle psychologii doświadczenia religijnego.	260
4.2.1. Fazowość rozwoju duchowego człowieka	262
4.2.2. Stadium rozwoju wiary jako przesłanka interpretacyjna	267
4.3. Między mową a milczeniem – kontekst psychologii twórczości	270
4.3.1. Gdy zabraknie pocie słów.	271
4.3.2. Brak głosu jako faza procesu twórczego	273
4.3.3. Norwid – twórca woła o głos.	276

IV. LITERATURA 279

Rozdział 1

Topograficzne i egzystencjalne metafory biegu życia 281

1.1. Topograficzna metafora życia – widnokregu	283
1.2. Metafora życia jako nieustannej korekty.	287

1.3. Wyspa jako metaforyczny obraz życia.	291
1.4. Mojry jako figury narracji.	292

Rozdział 2

Władza pamięci w <i>Ostatnim rozdaniu</i> Wiesława Myśliwskiego i w <i>Podróżach po skryptorium</i> Paula Austera.	299
--	------------

2.1. Problematyka pamięci w dorobku Myśliwskiego i Austera.	301
2.2. Jedna czy dwie różne wizje pamięci?	302
2.3. Powieściowe „pałace pamięci”.	304
2.4. Władza pamięci – władza nad pamięcią.	311

Rozdział 3

Don Kichot i niewspółmierność: o autyzmie, szaleństwie oraz obcości.	317
--	------------

3.1. Pytania o obłąd Don Kichota.	318
3.2. „Rozumne szaleństwo”?	321
3.3. Niewspółmierność.	324
3.4. Autyzm.	327
3.5. Obcość.	329

Rozdział 4

Biografia w przestrzeni fikcji: o różnorodnych relacjach literatury z egzystencją.	331
--	------------

4.1. Biografie fikcyjne a fikcje biograficzne.	334
4.2. Spektrum biografii fikcyjnych, czyli o różnorodności.	338
4.3. Na skrzyżowaniu fikcji i faktów: <i>faction</i>	345
4.4. <i>Faction</i> a powieść psychoterapeutyczna: Irvin D. Yalom.	347
4.5. Biografia – remedium na traumę czasowości i egzystencji.	356

Nota bibliograficzna.	363
----------------------------	-----

Bibliografia.	365
--------------------	-----

Indeks osobowy.	395
----------------------	-----

Streszczenie.	403
--------------------	-----

Summary.	405
---------------	-----

Wprowadzenie

Relacje między psychologią a nauką o literaturze mogą wydawać się na pierwszy rzut oka paradoksalne. Z jednej strony dziedziny te nie mają zbyt wiele ze sobą wspólnego ani pod kątem przedmiotu badań, ani tym bardziej aspektu metodologicznego czy teoretycznego. Dysponują odrębnymi dyskursami, mocno zakorzenionymi w tradycji własnych dyscyplin i tam też uzyskującymi swe naukowe uprawomocnienie. Z drugiej jednak strony trudno nie zauważyć wspólnych zainteresowań badawczych, zwłaszcza w dziedzinie twórczości, badań biograficznych czy samych tekstów literackich, które na interpretacyjny warsztat biorą zarówno literaturoznawcy, jak i – chociaż znacznie rzadziej – psychologowie.

Poszukiwania uniwersalnego języka humanistyki zakończyły się fiaskiem w XX wieku i ostatecznym rozdzieleniem nauk, a potem – dalszą specjalizacją, utrudniającą dziś nie tylko komunikację, ale i pełną współpracę między poszczególnymi dyscyplinami. Wydaje się jednak, że można uzgodnić najistotniejsze kwestie, zbudować mosty między dwiema dziedzinami tak, by możliwe stało się porozumienie na potrzeby konkretnych projektów badawczych. A zatem nie chodzi o porozumienie w ogóle, lecz o szukanie relacji, współpracy i współistnienia wokół określonych problemów, które warto badać wspólnie – a nie osobno. Takie jest podstawowe przesłanie tej monografii: mosty są lepsze niż bariery, bo pozwalają przejść ponad murami oddzielającymi poszczególne dziedziny od siebie i nieustannie szukać porozumienia. Warto postawić na relację i komunikację, obie oparte na wzajemnym szacunku, empatii oraz partnerskiej współpracy (por. Rosenberg 2016).

Tytułowe budowanie mostów polegałoby w prezentowanej tutaj monografii nie tyle na sformułowaniu górnołotnych deklaracji o jakże potrzebnej interdyscyplinarności, lecz – po pierwsze – na szkicowym ujęciu historycznych uwarunkowań obecnej sytuacji, po drugie – na wypracowaniu wspólnych dla obu dziedzin płaszczyzn porozumienia, opartego na fundamentalnych dla każdej z dyscyplin założeniach, po trzecie wreszcie – na stworzeniu realnego projektu współpracy poprzez zaprezentowanie pól badawczych, na których mogłaby się ona okazać szczególnie owocna.

Książka ta zamyka dziesięć ostatnich lat moich badań prowadzonych w interdyscyplinarnej przestrzeni literaturoznawstwa i psychologii, którą traktuję jako

własny, autorski sposób uprawiania komparatystyki. Wykształcenie z zakresu obu dziedzin dało mi dostęp do dwóch bardzo różnych od siebie naukowych światów, z których jednak żaden nie wystarczał sam w sobie. Poszukiwania pól współpracy i współdziałania, jakie towarzyszyły mi jeszcze od czasu pierwszych studiów polonistycznych, na początku dawały bardzo frustrujące rezultaty: obie dziedziny wiedzy wówczas się nawet ze sobą nie komunikowały, istniały całkowicie odrębnie – ale był to rok 1997. Od tego czasu na szczęście wiele się zmieniło, co więcej – mogłam być częścią tej zmiany i aktywnie w niej uczestniczyć.

W trakcie ostatnich dziesięciu lat powstały różnorakie teksty, których wspólną cechą od początku było mierzenie się z wyzwaniami interdyscyplinarności w zakresie teorii, metody, języka, siatki pojęć, a także wytwarzania wspólnej perspektywy interpretacyjnej bez ujednolicania źródłowo odmiennych sposobów myślenia i badania rzeczywistości oraz tekstów. Owocem tych lat jest szesnaście dość różnorodnych, choć połączonych wspólnymi wątkami, rozpraw, zebranych wokół czterech nadrzędnych idei, ważnych pod kątem interdyscyplinarności, którymi są: relacje, biografia, twórca oraz literatura. W tych czterech obszarach udało się zbudować przestrzeń współlistnienia i współdziałania literaturoznawstwa oraz psychologii w procesie interpretacji, dlatego w każdej z części czwarty rozdział poświęcony został praktycznemu przetestowaniu możliwości takiej współpracy w odniesieniu do konkretnego wyzwania badawczego.

W części pierwszej model interakcyjny sprawdzany jest w odniesieniu do listów, które stanowiły główny temat poprzedniej monografii – *Nowej teorii listu* (Całek 2019). Problematyka dialogowości pozwoliła skonfrontować ze sobą cechy epistolografii z ideą dialogowego Ja oraz polifonicznej osobowości. W części drugiej, nawiązującej do wcześniej prowadzonych przeze mnie badań biograficznych (Całek 2012, 2013), interdyscyplinarne spojrzenie dotyczy problematyki czasu jako zagadnienia istotnego dla konstrukcji biografii, ale także ważnego z perspektywy psychologii egzystencjalnej, gdyż to upływ czasu konfrontuje jednostkę z tematem przemijania.

W części trzeciej obszarem „testowym” staje się proces twórczy, temat na tyle ważny, że został podjęty w dwóch odrębnych studiach: na temat powstawania *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza (proces twórczy pokazany w dłuższej skali czasowej i w perspektywie biograficznej) oraz w odniesieniu do *Modlitwy* Cypriana Norwida (analiza śladów procesu twórczego w wierszu połączona z poszukiwaniem doświadczeń wglądu, przepływu oraz przeżyć duchowych). Wreszcie część czwarta, komparatystyczna i literaturoznawcza zarazem, jest też w całości interpretacyjna: prezentuje różnorakie sposoby wykorzystania wiedzy psychologicznej o charakterze naukowym. Jej zwieńczeniem jest rozdział poświęcony biografiom fikcyjnym. Temat różnorodnych relacji między fikcją a biografią stanowi

klamrę kompozycyjną, zamykającą prezentowane tu rozważania: łączy w jedno zagadnienia biografii, twórczości i literatury, a jednocześnie pozwala wykazać iluzoryczność wyznaczanych granic między poznaniem metodami naukowymi a literaturą, która od zawsze odsłaniała prawdę o egzystencji człowieka i to na długo przed powstaniem psychologii jako odrębnej gałęzi wiedzy. Przed badaczami otwiera się zatem nieskończone pole możliwych analiz porównawczych i niewyczerpane źródło zagadnień do podjęcia.

Już w pierwszej części książki pojawiła się konieczność wskazania przyczyn, dla których między psychologią a nauką o literaturze istnieje przepaść: teoretyczna, przedmiotowa, metodologiczna czy językowa. Bez tego trudno byłoby w kolejnych rozdziałach postawić diagnozę obecnych trudności z relacjami interdyscyplinarnymi. Diagnoza istniejącego stanu rzeczy, gdy w zasadzie nauki o literaturze zainspirowane są głównie nurtami psychoanalitycznymi, które nie reprezentują całości prowadzonych dziś badań psychologicznych, jest potrzebna, aby na nowo odkryć wspólne przestrzenie, w których nauki te mogą wchodzić w relacje, pokonując tym samym różnorakie bariery.

Dwa rozdziały w części pierwszej są na jeszcze inny sposób szczególne: jako jedyne skierowane są do specjalistów każdej z dziedzin z osobna. Inne rozterki czy dylematy towarzyszą badaczom, którzy wkraczają w obszar literatury ze swoimi specyficznymi narzędziami (jak to czynią psychologowie), a z innymi problemami muszą zmierzyć się literaturoznawcy, gdy poszukują odpowiedzi na ważne pytania o naturę człowieka, przyczyny jego postępowania czy trwałe lub zmienne cechy osobowości (wzbogacając swoje interpretacje o aspekt psychologiczny).

Zamiast tradycyjnego zakończenia, które mogłoby sugerować, że istnieje jakiś punkt dojścia tych rozważań, czyli konkretny i postulowany sposób łączenia psychologii z literaturoznawstwem, lub też zestaw zasad, których przestrzeganie będzie gwarantować prawomocność przeprowadzonych analiz, zdecydowałam się na zamykanie każdego rozdziału z osobna konkretnymi wnioskami. Nie składają się one na jeden spójny obraz, są raczej konfiguracją zastosowanych przeze mnie rozwiązań, które sprawdziły się w konkretnej sytuacji badawczej. Brak podsumowania wyraża nadrzędną ideę tej książki, której celem jest nie formułowanie postulatów, lecz budowanie podstaw rzeczywistych relacji (także założeń umożliwiających ustalanie zasad współpracy w zespołach interdyscyplinarnych), co oznacza otwartość na powstanie różnorodnych rozwiązań, a nie gotową, jednorodną propozycję, którą można byłoby przedstawić jako obowiązującą. W tym ujęciu tytułowe „mosty zamiast barier” wyrażają gotowość testowania granic interdyscyplinarności, formułowania raczej pytań niż odpowiedzi, a także eksperymentowania bez pewności, że wszystkie pomysły konstruowania takich wspólnych pól interpretacyjnych okażą się udane.

Zarysowany w tej książce projekt współpracy chcę oprzeć na trzech ideach nadrzędnych, charakteryzujących proponowaną tu interdyscyplinarność: pierwsza to porozumienie, czyli budowanie mostów zamiast barier, co na pierwszym miejscu stawia ideę dialogu oraz relacji – zamiast „racji”, czyli prowadzenia sporów, których wyłącznym celem jest uzyskanie symbolicznej przewagi w dyskursie (por. Rosenberg 2016). Druga polegałaby na wrażliwości¹ i uważności, czyli odrzuceniu w miarę możliwości wstępnych uwarunkowań i założeń na rzecz ciekawości poznawczej, otwartości na inność oraz wnikliwego poszukiwania wszystkich elementów, którym można postawić inspirujące pytania. Trzecim elementem proponowanej tu nowej postawy, modelującej efektywną współpracę, jest promowanie kontaktu i świadomego tworzenia wielorakich przestrzeni dialogu, co wywodzi się z przekonania o twórczym, a w niewielkim stopniu docenianym, wpływie kontaktów społecznych na twórczość naukową. Romantyczny mit samotnego geniusza nadal kształtuje i promuje raczej postawy separowania się oraz szlachetnej osobności niż poszukiwania inspirujących idei we współdzieleniu zainteresowań z innymi. A przecież – na co wskazują aktualne ustalenia neuronauk – nasze mózgi są towarzyskie, emocjonalne i prospołeczne (Dąbrowska 2021). Najlepiej się też uczymy i rozwijamy poprzez aktywne zaangażowanie oraz informacje zwrotne o błędach, zatem – dzięki komunikatom, które płyną ze strony innych, zaproszonych do dyskusji nad wspólnie analizowanym problemem (Dehaene 2022).

Fundamentem tych trzech postaw jest dla mnie z jednej strony psychologia egzystencjalna, w której sięgam przede wszystkim do prac Viktora E. Frankla oraz Irvina D. Yalom, a z drugiej – idee kulturowej teorii literatury, choć w pełni się z nią nie utożsamiam, szukając własnej drogi, którą być może należy dopiero wytoczyć. Szanując literaturoznawcze tradycje badań psychoanalitycznych, celowo pozostawiam je na boku (pisząc o nich wyłącznie w historycznym kontekście współpracy psychologiczno-literaturoznawczej). Wobec niegasnącej atrakcyjności tego ujęcia dla literaturoznawców jestem przekonana, że warto nie tyle podążać szlakami przetartymi w badaniach, ale przede wszystkim proponować nowe. I tym nowym szlakiem poświęcona jest niniejsza książka.

¹ Postawę uważności w tym kontekście łączę z koncepcją Elaine N. Aron (2017) opisującą wysoką wrażliwość jako cechę osobniczą. Osoby wysoko wrażliwe (HSP, czyli *Highly Sensitive Person*) charakteryzują się wysoką wrażliwością ośrodkowego układu nerwowego, zdolnością do przetwarzania bodźców wewnętrznych i zewnętrznych na głębszym poziomie semantycznym, skłonnością do autorefleksji i wrażliwością (czułością) w odbiorze nastrojów oraz emocji innych osób, niezależnie od modusu ich wyrażania (Aron 2017, s. 65).

I. RELACJE

Rozdział 1

Trudne związki psychologii z literaturoznawstwem

Pytanie o istnienie granic między literaturoznawstwem a psychologią – nie tyle wynikających z naturalnej odmienności międzydyscyplinarnej, lecz mających charakter barier komunikacyjnych – domaga się znalezienia bardziej satysfakcjonującej odpowiedzi niż dotąd wskazywane różnice między naukami humanistycznymi a społecznymi czy nawet przyrodniczymi (do których aspirowały niektóre nurty psychologii). Obie omawiane tu dziedziny w trakcie rozwoju następującego w XX wieku znalazły się na teoretycznym i metodologicznym rozdrożu. Po ponad stu latach od wyodrębnienia się z filozofii, a potem autonomizacji nauk o literaturze i nauk o psychice, gdy spory o odrębność przedmiotu badania oraz specyfikę dziedziny dawno uzyskały rozstrzygnięcie, warto z nowej perspektywy przyrzeć się istnjącym między nimi relacjom i współzależnościom. Zakorzenione w filozofii rozważania nad człowiekiem, wyrażającym siebie poprzez kulturę, żyjącym w określonych warunkach historycznych, środowiskowych, politycznych i społecznych, chociaż uzyskały w każdej z tych dyscyplin odmienne konceptualizacje, to nadal często współdzielą przestrzenie badawcze tam, gdzie obejmują naukową refleksją osobę w całokształcie jej istnienia w świecie.

Odwołując się do analogii granic oraz niegdyśszej wspólnoty badań, należałoby zatem wstępne pytanie przeformułować i zastanowić się, czy wobec tego istnieją pomiędzy literaturoznawstwem a psychologią dobre stosunki dyplomatyczne, umożliwiające przepływ idei, ułatwiające współpracę i tworzenie wspólnych pól badawczych. Odpowiedź na to drugie pytanie nie brzmi optymistycznie, nie wydaje się też, aby bez nowego, dynamicznego otwarcia sytuacja ta miała się radykalnie zmienić w najbliższym czasie. Ponowne nawiązywanie współpracy to wciąż trwający proces, który obecnie jest w fazie ostrożnego wzajemnego badania możliwości. Dlatego warto pisać o „trudnych związkach”, lecz jednak związkach, odwołując się do tego, co literaturoznawstwo i psychologię łączy, przy zachowaniu świadomości wszystkiego, co dziedziny te dzieli. Mamy bowiem wspólną historię i dziedzictwo badaczy, którzy już próbowali budować mosty.

Dotychczasowe próby wykorzystywania psychologii w badaniach literackich warto docenić i omówić dokładniej, aby nie ograniczać obrazu tych relacji wyłącznie

do psychoanalizy, wyraziście obecnej w teorii literatury, która otwarcie przywołuje prace Zygmunta Freuda, Carla Gustava Junga czy Jacquesa Lacana. Przykładem poszukiwań teoretycznych i metodologicznych, łączących postulaty psychoanalityczne z analizą utworów literackich, jest monografia Edwarda Fiały (1991) *Modele freudowskiej metody badania dzieła literackiego*, w której badacz systematycznie omawia zarówno samą koncepcję Freuda, jak i psychoanalityczny model procesu twórczego, a także wprowadza kategorię „biografii psychicznej” (powszechnie nazywanej dziś raczej „psychobiografią”). W kolejnych rozdziałach teoria Freuda zostaje uzupełniona o badania nowsze, zwłaszcza koncepcję Normana N. Hollanda z jego eseju *Literary Interpretation and Three Phases of Psychoanalysis* (1976).

Nurt tych badań dobrze reprezentują też liczne publikacje Danuty Danek, na przykład książka *Śmierć wewnętrzna. Literatura w świetle doświadczenia psychoanalitycznego* (Danek 2012), w której znalazły się analizy *Dziadów* i *Lorenzaccia*, postaci Edypa czy autobiografii Elizy Orzeszkowej oraz prace Pawła Dybła (dla precyzji warto zaznaczyć, że autor swoje badania prowadzi na pograniczu literatury i filozofii), w tym ostatnio wydane *Lektury subwersywne. Filozoficzne eseje o literaturze i sztuce. Kant, Derrida, Lacan, Freud i inni* (Dybel 2022). Druga część monografii Dybła poświęcona jest zarówno samemu zagadnieniu interpretowania literatury za pomocą psychoanalizy, jak i konkretnym przykładom (interpretacja *Hamleta* za pomocą lacanowskiego rozumienia pragnienia [*le désir*], analiza *Procesu* Kafki oraz *Sierpnia* Schulza, problematyka „gry w gęby” u Gombrowicza).

Innym przykładem monografii tego typu, przekonująco uzasadnionej i obudowanej kontekstem historycznoliterackim, może być praca Jana Musiała (2022) *Przekłete stulecie – cudowne stulecie. O kompensacyjnych aspektach literatury polskiej*, w której autor, sięgając także po źródła dziewiętnastowieczne (na przykład książkę Michała Wiszniewskiego *Charaktery rozumów ludzkich* z 1837 roku), stawia tezę o znaczącej roli mechanizmu kompensacji w literaturze i kulturze polskiej wieku XIX, przywołując prace Freuda, Adlera i Junga. Do koncepcji tego ostatniego nawiązują też chociażby Zbigniew Bitka (2019), analizując twórczość prozatorską Władysława L. Terleckiego za pomocą psychologii analitycznej czy też badacze współtworzący tom *Psychologia literatury – zaproszenie do interpretacji* (1999). Tezę na temat rozkwitu psychoanalizy współcześnie stawiają z kolei autorzy prac zamieszczonych w monografii wieloautorskiej *Jak Feniks z popiołów? Odradzanie się psychoanalizy w powojennej i dzisiejszej Polsce* (2021), natomiast próbę systematyzacji rozmaitych nurtów literaturoznawczych badań psychoanalitycznych w postaci trzech paradygmatów interpretacyjnych przedstawił Fiała (2008).

Żadnej innej wielkiej teorii osobowości nie udało się pozostawić w nauce o literaturze tak trwałego śladu, gdyż istniejąca w latach 1919–1939 owocna współpra-

ca środowiska akademickiego Uniwersytetu Lwowskiego, skupionego wokół Kazimierza Twardowskiego i Juliusza Kleinera, została przerwana w trakcie II wojny światowej, zanim wypracowano trwałe struktury modelu badań interdyscyplinarnych. Po wojnie współpraca ta szybko uległa rozluźnieniu, środowisko lwowskie rozproszyło się po polskich uniwersytetach, a zdezaktualizowana w międzyczasie psychologia introspekcyjna nie mogła już stanowić czynnika integrującego; na jej miejsce weszła psychoanaliza, bardziej zrozumiała dla humanistów, pod której rozwój w polskim literaturoznawstwie położono trwalsze fundamenty². Warto jednak ten krótki epizod interdyscyplinarności „przed Freudem” przypomnieć, gdyż początkiem dialogu ponad podziałami pomiędzy literaturoznawcami a psychologami winno być krótkie podsumowanie dotychczas podejmowanych prób, zarówno psychologicznych interpretacji tekstów literackich, jak i literaturoznawczych aplikacji określonych teorii psychologicznych.

Historyczny szkic na temat istniejących prac, które stanowią podwaliny polskiego literaturoznawstwa, to część tej przeszłości badawczej, która może pomóc zrozumieć i wyjaśnić trudne współcześnie relacje pomiędzy specjalistami obu dziedzin, rezerwę, a nawet niechęć, jaką badacze prezentują wobec wzajemnych osiągnięć na wspólnych polach. Dziś możliwe jest spojrzenie z szerszej perspektywy na dawne spory, a niezbędny dystans pozwala odrzucić większość uprzedzeń budujących bariery zamiast mostów.

1.1. Punkt wyjścia: krótka historia owocnej współpracy

Monografie najwybitniejszych romantyków – Adama Mickiewicza i Juliusza Słowackiego – stały się nie tylko tekstami fundacyjnymi polskiej biografistyki, ale również „poligonem naukowym” interdyscyplinarnych związków między psychologią a literaturą. Od początku bowiem badacze próbowali uwzględnić koncepcje psychologiczne w rekonstruowaniu osobowości twórcy, a próby te charakteryzowały się różnym stopniem profesjonalizacji dyskursu psychologicznego: od całkowicie potocznych koncepcji psychiki do wykorzystywania wielkich teorii osobowości. Niektórym pracom warto przyjrzeć się bliżej i rozpoznać kierunki

² Temu zagadnieniu w całości poświęcona jest obszerna, dwutomowa monografia Leny Magnone (2016) *Emisariusze Freuda. Transfer kulturowy psychoanalizy do polskich sfer intelektualnych przed drugą wojną światową*, w której autorka omówiła działalność członków Wiedeńskiego Towarzystwa Psychoanalitycznego: Ludwika Jekelsa, Heleny Deutsch, Beaty Rank, Eugenii Sokolnickiej, Gustawa Bychowskiego oraz psychoanalitycznych pedagogów (Zygryda Bernfelda, sióstr Berty i Stefanii Bornstein). Krótko okres międzywojenny opisał także Jerzy Speina (1998) w rozdziale monografii zatytułowanym *Orientacja psychoanalityczna w polskich badaniach literackich okresu międzywojennego*.

rozwoju, jakie uwidoczniły się w monografistyce przełomu XIX i XX wieku, której zwieńczeniem były dwa wielkie dzieła Juliusza Kleinera, poświęcone Juliuszowi Słowackiemu (1919–1927/2003)³ i Adamowi Mickiewiczowi (1948/1996).

1.1.1. „Biografie psychologiczne” bez psychologii

Pierwsze biografie przynajmniej z nazwy „psychologiczne” pisane były w momencie, gdy sama psychologia jako odrębna dziedzina wiedzy była u swych początków, zatem użyte określenie oznaczało nie tyle świadome odwoływanie się do naukowo rozumianej psychologii, co raczej skoncentrowanie analizy biograficznej na „dziejach duszy” bardziej niż „dziejach twórczości”. Tym niemniej bez świadomości tego, jak przed Kleinerem używano psychologii w badaniach literackich, trudno w pełni docenić przełom spowodowany jego pracami. Warto również przypomnieć, że to właśnie Kleiner uważał psychologię za podstawową dziedzinę dla nauki o literaturze (Nycz 2002).

W 1898 roku ukazała się w Krakowie biografia autorstwa Adama Bełcikowskiego *Adam Mickiewicz. Psychologiczny wizerunek poety* (Bełcikowski 1898), jednak mimo obiecujących zapowiedzi praca ta prezentowała wyłącznie potoczne ujęcie psychologii. „Psychologiczną” warstwę interpretacji cechował szereg potocznych twierdzeń, zbudowanych na funkcjonujących społecznie przekonaniach na temat twórców i twórczości, co ujawniło się również w sztywnym, zrytualizowanym języku, jakim Bełcikowski opisywał Mickiewicza.

Portret Mickiewicza jest zatem portretem geniusza: chociaż nic nie zapowiadało wielkiej przyszłości chłopca z Nowogródka, już w dzieciństwie odbywała się w nim „tajemna praca wewnątrz ducha”, a jego rozwój miał – według Bełcikowskiego – przebiegać w sposób nieuświadomiony dla samego podmiotu (w ukryciu, bezwiednie – jak nazywa to badacz). Celowy rozwój odbywał się dopiero na etapie studiów Mickiewicza na Uniwersytecie Wileńskim. Ów „twórczy duch Mickiewicza” stanowić miał przez całe jego życie jedyne źródło dzieł, które zawsze odpowiadały potrzebom czasu, odznaczały się wielką starannością wykończenia i perfekcyjnym dopracowaniem obrazów poetyckich. Teksty literackie

³ Ze względu na to, że niektóre prace napisane po polsku lub też polskie przekłady monografii niektórych psychologów, na przykład omawianych w dalszej części Charlotte Bühler czy Viktora E. Frankla, ukazywały się po wielu latach od wydania oryginału, dla większej precyzji w analizowaniu chronologii tam, gdzie będzie to miało znaczenie dla dalszej interpretacji, podaję w nawiasie datę pierwszego wydania (lub wydania oryginalnego), a potem datę edycji współczesnej. Daty te odnotowuję jednak tylko w pierwszym przywołaniu tekstu w danym rozdziale, a następnie posługuję się nowszym jego wydaniem. W bibliografii odnotowuję obie daty, jeśli występuje istotny odstęp czasowy pomiędzy obiema datami.

w tym ujęciu uznane zostały za wiarygodne świadectwa biograficzne (błąd psychologizmu⁴).

Mistrzostwu warsztatu poetyckiego dorównuje idealny obraz biegu życia: najważniejszą cechą Mickiewicza ma być jego patriotyzm, dlatego w finale pracy tragizm jego egzystencji zostaje przyrównany do dramatu niewoli Ojczyzny. Z kolei okres przynależności do koła Towiańskiego, określony jako „smutny zwrot”, ma u swego podłoża głęboką religijność poety (stąd wziął się zresztą mesjanizm) i wynika z wiary w rzeczy nadprzyrodzone (widocznej już w balladach). Generalnie fakty biograficzne niepotwierdzające geniuszu poety są omawiane krótko i dopasowywane do głównej linii interpretacyjnej, mającej na celu idealizację poety nie tylko w aspekcie warsztatowym (jako genialnego poety), ale i biograficznym (czyniąc z niego doskonałego człowieka).

Biografia Bełcikowskiego (1898), filozofa i czynnego historyka literatury (pracownika Uniwersytetu Jagiellońskiego i Szkoły Głównej w Warszawie), ma ambicje naukowe i skierowana jest do osób wykształconych, zakłada też dobrą znajomość twórczości poety. Jest świadectwem poszukiwania odpowiedzi na pytanie, na czym polegał „fenomen Mickiewicza” i co spowodowało, że jego twórczość od początku była entuzjastycznie przyjmowana przez czytelników. Idealizacja romantyka, głęboko zakorzeniona w retorycznej warstwie dyskursu, objęła liczne fakty biograficzne: z kontrowersjami Bełcikowski radzi sobie, pomniejszając znaczenie i charakter jednych, modyfikując inne albo nawet je zakłamując. Dziś zawarte w niej sądy mają znaczenie wyłącznie historyczne jako świadectwo pierwszych, nieudanych prób analizowania psychologicznego aspektu twórczości poety za pomocą sądów potocznych, których prawdziwość miał legitymizować autorytet wykładowcy i jego szerokie wykształcenie oraz własna twórczość literacka.

W latach 1896–1897 powstała również „psychologiczna” biografia kolejnego wybitnego romantyka, zatytułowana *Życie Juliusza Słowackiego na tle współczesnej epoki (1809–1949). Biografia psychologiczna*. Jej autorem był znany historyk literatury, wydawca i współredaktor „Kuriera Warszawskiego” Ferdynand Hoesick. W zamierzeniach miała się stać przykładem „nowoczesnej” monografii, co badacz deklarował na wstępie, przeciwstawiając ją typowi „przestarzałemu” i odnosząc się do problemu relacji życia i twórczości⁵, żywo dyskutowanego w tamtym czasie.

⁴ Szersze rozważania na temat psychologizmu i biografizmu znajdują się w kolejnym podrozdziale (I.1.2.1.), natomiast tutaj posługuję się najbardziej utrwalonym w literaturoznawstwie rozumieniem tych terminów.

⁵ Warto przypomnieć, iż zarówno późniejszy atak Janusza Sławińskiego (1975), jak i wcześniejsze próby rozstrzygnięcia kwestii powiązań między twórczością a życiem pisarza (u Bełcikowskiego czy Hoesicka właśnie) ściśle wiązały się z używaniem konstruktów

Pierwszą zasadą przyjętą przez Hoesicka (1896/1897) było całkowite oddzielenie biografii od interpretacji dzieł. Tak więc najważniejszą zmianą dokonaną w jego pracy było odrzucenie członu „twórczość” w zaproponowanym przez niego modelu monografii na rzecz życia interpretowanego w kategoriach performatywnych (jako nieustannego tworzenia, literaturyzowania własnej biografii – gdyby ujmować to w dzisiejszych kategoriach):

[...] życie Słowackiego jest zbyt poetyczne od początku do końca, ażeby go nie opowiedzieć jednym ciągiem, bez żadnych przerw. Nie znam poetyczniejszego żywota, jak to życie, które starałem się odtworzyć na tych kartach: jest to historia, która się rozwija jak poemat... (Hoesick 1896/1897, t. 1, s. IV).

Nie oznacza to automatycznie, że twórczość się tam nie pojawia – wprost przeciwnie, omawiana jest lub cytowana jako ilustracja życia twórcy, sprowadzona zatem zostaje po raz kolejny do rangi materiału historycznego lub świadectwa „życia duchowego” poety (co wprowadza do pracy Hoesicka błędy biografizmu i psychologizmu). Drugą zasadą, jaką wyznaczył sobie autor, przystępując do pisania, jest przedstawienie Słowackiego bez idealizacji. Autor pisze o niepotrzebnym przekształcaniu biografii w opowieść o wzorcowym życiu, realizującą przede wszystkim funkcje dydaktyczno-wychowawcze. Dlatego w jego opowieści o życiu Słowackiego, inaczej niż to bywało wcześniej, nie zabrakło wad i słabości „tej narcyzowej natury”.

Trzecia kwestia, poruszana w artykule wstępnym, dotyczy granic kreacji świata przez biografa (w celu zrekonstruowania realiów życia). Autor deklaruje „nałożenie cugli” swojej wyobraźni i obiecuje pisać wyłącznie o faktach potwierdzonych dokumentami. W praktyce jednak owo „nałożenie cugli” bardzo trudno Hoesickowi wychodzi. Pośrednio wskazywał na to już rozmiar tomu pierwszego, obejmującego dzieciństwo, okres adolescencji oraz wczesnej dorosłości Słowackiego. Lata 1809–1832, opisane na ponad sześciuset stronach, co do których istnieje niewiele materiałów źródłowych, wymuszały rekonstrukcje nie tyle właściwego biegu życia, ile wyobrażeń Hoesicka na temat tego, jak mogło ono wyglądać.

Ciekawy jest sposób, w jaki autor wypełniał owe „luki” w posiadanym materiale. Dość dużo miejsca poświęcał za każdym razem przedstawieniu kontekstu historycznego, miejsca oraz środowiska społecznego, w jakim obracał się Słowacki. Wyzyskiwał przy tym wszystkie dostępne źródła, swobodnie włączał też

psychologicznych (potocznych lub naukowych) w narracji biograficznej. To właśnie psychologia miała być „argumentem za” osobnym potraktowaniem życia jako autonomicznego w stosunku do twórczości w biografii pisarzy. Problem niehomogeniczności badań, ujawniający się również w dwudzielności konstruktu „życie i twórczość”, znalazł swe omówienie w innym miejscu (por. Całek 2012).

Streszczenie

Mosty zamiast barier

Literaturoznawstwo a psychologia – o relacjach i współzależnościach

Relacje między psychologią a nauką o literaturze wydają się paradoksalne. Z jednej strony dziedziny te nie mają zbyt wiele ze sobą wspólnego ani pod kątem przedmiotu badań, ani tym bardziej aspektu metodologicznego czy teoretycznego. Dysponują odrębnymi dyskursami, mocno zakorzenionymi w tradycji własnych dyscyplin i tam też uzyskującymi swe naukowe uprawomocnienie. Z drugiej jednak strony trudno nie zauważyć wspólnych zainteresowań badawczych, zwłaszcza w dziedzinie twórczości, badań biograficznych czy samych tekstów literackich, które na interpretacyjny warsztat biorą zarówno literaturoznawcy, jak i psychologowie, chociaż ci czynią to rzadziej.

Poszukiwania uniwersalnego języka humanistyki w XX wieku zakończyły się fiaskiem i ostatecznym rozdzieleniem nauk, a potem – dalszą specjalizacją, utrudniającą dziś komunikację oraz współpracę między dyscyplinami. U podstaw tej monografii znajduje się idea budowania mostów, by możliwe stało się porozumienie i realizacja konkretnych projektów badawczych. Nie chodzi więc o porozumienie w ogóle, lecz o szukanie współpracy i współlistnienia wokół określonych problemów, które warto analizować wspólnie, a nie osobno. Takie jest podstawowe przesłanie książki: mosty są lepsze niż bariery, bo pozwalają przejść ponad murami oddzielającymi poszczególne dziedziny od siebie i szukać porozumienia, którego fundamenty tworzą relacje oparte na wzajemnym szacunku, empatii oraz partnerskiej współpracy.

Całość książki to szesnaście dość różnorodnych, choć połączonych wspólnymi wątkami, rozdziałów, zebranych wokół czterech nadrzędnych idei, ważnych pod kątem interdyscyplinarności, którymi są: relacje, biografia, twórca oraz literatura. W tych obszarach udało się zbudować przestrzeń współlistnienia i współdziałania literaturoznawstwa oraz psychologii w teorii i w procesie interpretacji (czwarty rozdział każdej z części poświęcony został praktycznemu przetestowaniu możliwości takiej współpracy w odniesieniu do konkretnego wyzwania badawczego).

W pierwszej części monografii, zatytułowanej *Relacje*, przeprowadzona została analiza przyczyn, dla których między psychologią a nauką o literaturze istnieje przepaść: teoretyczna, przedmiotowa, metodologiczna czy językowa. Bez tego trudno byłoby w dalszej części stawiać diagnozę obecnych trudności z relacjami interdyscyplinarnymi pomiędzy tymi dwiema dziedzinami. Nauki o literaturze zainspirowane są głównie nurtami psychoanalitycznymi, które nie reprezentują całości prowadzonych dziś badań psychologicznych, dlatego tak potrzebną zmianą jest postulowane odkrycie innych szkół i kierunków rozwoju psychologii. Rozdziały drugi i trzeci mają szczególnie charakter: jako jedyne skierowane są do specjalistów każdej z dziedzin z osobna. Inne rozterki czy dylematy

towarzyszą badaczom, którzy wkraczają w obszar literatury ze swoimi specyficznymi narzędziami (jak to czynią psychologowie), a z innymi problemami muszą zmierzyć się literaturoznawcy, gdy poszukują odpowiedzi na ważne pytania o naturę człowieka, przyczyny jego postępowania czy trwałe lub zmienne cechy osobowości (wzbogacając swoje interpretacje o aspekt psychologiczny).

Trzy kolejne części książki zawierają analizy konkretnych problemów badawczych związanych z obszarem badań biograficznych (narrator i narracja, reprezentacja, model personalistyczny w biografii); badań twórczości (perspektywa psychologii twórczości, problematyka przełomu, analiza procesu twórczego na przykładzie *Pana Tadeusza* A. Mickiewicza oraz *Modlitwy* C. Norwida) oraz komparatystycznych badań literackich (problematyka biegu życia, pamięci, niewspółmierności); książkę zamyka rozdział poświęcony relacjom między biografią a fikcją.

Zamiast tradycyjnego zakończenia, które mogłoby sugerować, że istnieje jakiś punkt dojścia tych rozważań (postulowany sposób łączenia psychologii z literaturoznawstwem lub też zestaw zasad gwarantujących prawomocność przeprowadzonych analiz), każdy rozdział kończy się konkretnymi wnioskami. Brak podsumowania wyraża nadrzędną ideę tej książki, której celem jest nie formułowanie postulatów, lecz budowanie podstaw rzeczywistych relacji (także założeń umożliwiających ustalanie zasad współpracy w zespołach interdyscyplinarnych), co oznacza otwartość na powstanie różnorodnych rozwiązań, a nie gotową, jednorodną propozycję, którą można byłoby przedstawić jako obowiązującą. W tym ujęciu „mosty zamiast barier” wyrażają gotowość testowania granic interdyscyplinarności, formułowania raczej pytań niż odpowiedzi, a także eksperymentowania bez pewności, że wszystkie pomysły konstruowania takich wspólnych pól interpretacyjnych okażą się udane.

Fundamentem takiej postawy jest z jednej strony psychologia egzystencjalna (prace Viktora E. Frankla oraz Irvina D. Yaloma), a z drugiej – idee kulturowej teorii literatury. Szanując literaturoznawcze tradycje badań psychoanalitycznych, celowo pozostawiam je na boku, pisząc o nich wyłącznie w historycznym kontekście współpracy psychologiczno-literaturoznawczej. Wobec niegasnącej atrakcyjności tego ujęcia dla literaturoznawców jestem przekonana, że warto nie tylko podążać szlakami przetartymi w badaniach, ale przede wszystkim proponować nowe. I tym nowym szlakiem poświęcona jest niniejsza książka.

Słowa kluczowe: literaturoznawstwo, psychologia, humanistyka, interdyscyplinarność

Summary

Bridges instead of Barriers

Literary Studies and Psychology – about Relations and Interdependencies

The relationship between psychology and the study of literature seems paradoxical. On the one hand, these fields do not have much in common, neither in terms of the subject of research, nor in terms of methodological or theoretical aspects. They have separate discourses, deeply rooted in the traditions of their own disciplines and obtaining their scientific validation there. On the other hand, it is difficult not to notice common research interests, especially in the field of creativity, biographical research or literary texts themselves, which are taken up by both literary scholars and psychologists, although they do it less often.

The search for a universal language of the humanities in the 20th century ended in failure and the final separation of sciences, and then – further specialisation, which today makes communication and cooperation between disciplines difficult. At the core of this monograph is the idea to build bridges to facilitate understanding and implementation of specific research projects. Therefore, it is not about understanding in general, but about seeking cooperation and coexistence around specific problems that are worth analysing together, and not separately. This is the basic message of the book: bridges are better than barriers because they allow us to jump over the walls that separate particular fields from each other and look for understanding, the foundations of which are relationships based on mutual respect, empathy and partnership cooperation.

The whole book consists of sixteen chapters, quite diverse, although connected by common threads, gathered around four overarching ideas, important in terms of interdisciplinarity, which are: relationships, biography, creator and literature. In these areas, it was possible to build a space for coexistence and cooperation between literary studies and psychology in theory and in the process of interpretation (the fourth chapter of each part is devoted to practical testing of the possibilities of such cooperation in relation to a specific research challenge).

The first part of the monograph, entitled *Relationships*, analyses the reasons why there is a gap between psychology and the study of literature: theoretical, substantive, methodological and linguistic. Without this, it would be difficult to further diagnose the current difficulties with interdisciplinary relations between these two fields. Literary sciences are mainly inspired by psychoanalytic trends, which do not represent all psychological research conducted today, which is why a much-needed change is the discovery of other schools and directions of development of psychology. The second and third chapters are of a special nature: they are the only ones addressed to specialists in each field separately. Other dilemmas accompany researchers who enter the field of literature with their specific tools (as psychologists do), and literary scholars have to face other problems when

they look for answers to important questions about the nature of man, the causes of his behaviour or permanent or changeable personality traits (enriching their interpretations with a psychological aspect).

The next three parts of the book contain analyses of specific research problems related to the area of biographical research (narrator and narration, representation, personalistic model in biography); research on creativity (the perspective of the psychology of creativity, the issue of breakthrough, analysis of the creative process on the example of *Pan Tadeusz* by A. Mickiewicz and *Modlitwa* by C. Norwid) and comparative literary research (issues of the course of life, memory, incommensurability); the book ends with a chapter devoted to the relationship between biography and fiction.

Instead of a traditional ending, which might suggest that there is some point of reaching these considerations (a postulated way of combining psychology with literary studies or a set of principles guaranteeing the validity of the analyses), each chapter ends with specific conclusions. The lack of a summary expresses the overarching idea of this book, the aim of which is not to formulate postulates, but to build the foundations of real relationships (including assumptions enabling the establishment of principles of cooperation in interdisciplinary teams), which means openness to the creation of various solutions, and not a ready-made, homogeneous proposal that could be presented as valid. In this approach, “bridges instead of barriers” express the readiness to test the limits of interdisciplinarity, formulate questions rather than answers, and experiment without the certainty that all ideas for constructing such common fields of interpretation will prove successful.

The foundation of this attitude is, on the one hand, existential psychology (the works of Viktor E. Frankl and Irvin D. Yalom), and on the other – the ideas of cultural theory of literature. Respecting the literary traditions of psychoanalytic research, I deliberately leave them aside, writing about them only in the historical context of cooperation between psychology and literature. Given the undying attractiveness of this approach for literary scholars, I am convinced that it is worth not only to follow the trails blazed in research, but above all, proposing new ones. This book is devoted to these very new trails.

Keywords: literary studies, psychology, humanities, interdisciplinarity

Literaturoznawstwo i psychologia – dziedziny, które wyłoniły się z pierwotnie wspólnego filozoficznego nurtu refleksji nad człowiekiem, a dziś mają inaczej zdefiniowany przedmiot badań, odrębną metodologię, różne fundamenty teoretyczne. Trudno jednak nie zauważyć wspólnych zainteresowań badawczych w zakresie psychologii twórczości, biografii i psychologii biegu życia, a także samej literatury. Wątki psychologiczne stanowią w niej ważny punkt odniesienia. Psychologia pozwala formułować terminy, metody i języki teoretyczne, za pomocą których można trafnie owe wątki opisywać. Z kolei literaturoznawstwo zapewnia fundamentalne i zarazem uniwersalne zasady pracy z tekstem, zapewniając wypracowane przez lata narzędzia, które chronią to, co w literaturze jest unikatowe.

U podstaw tej monografii leży przekonanie o możliwości owocnego współdziałania jednej przestrzeni badawczej przez psychologię oraz literaturoznawstwo. Tytułowe budowanie mostów polega na wypracowaniu wspólnych dla obu dziedzin płaszczyzn porozumienia i na stworzeniu realnego projektu współpracy poprzez zaprezentowanie pól badawczych, na których mogłyby się ona okazać szczególnie owocna.

„[...] to propozycja oryginalnego programu badawczego, która integruje psychologię z literaturoznawstwem, uzyskując efekt synergii między tymi dziedzinami nauki w służbie lepszego zrozumienia zdolności twórczych człowieka”.

Dr hab. Aleksandra Gruszka-Gosiewska, prof. UJ

„Książka jawi mi się zatem jako mocny intelektualnie – choć nie ukrywam także budzący niekiedy chęć polemiki – projekt odnowienia relacji między obu dziedzinami, „szlachetnej” współpracy przy akcentowaniu niezbywalnych, koniecznych różnic wynikających choćby z materiału badawczego – innego w literaturoznawstwie, innego w psychologii. Wartością książki niewątpliwie jest inspiracja do pytań o jedność badań humanistycznych [...] w naukach zajmujących się człowiekiem, jego duszą, psychiką, doświadczeniem i artykulacją tych zjawisk”.

Dr hab. Ewa Hoffmann-Piotrowska, prof. UW

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8368-099-6

9 788383 680996